

Řád sultanátu Johor z vlastnictví arcivévody Františka Ferdinanda d'Este

Jakub Anderle – Michal Lutovský – Tomáš Petruš

Abstract: An Order of the Sultanate of Johor from the Estate of Franz Ferdinand d'Este

The Johore Sultanate in Malaysia became one of the stops on Franz Ferdinand's journey around the world (15th December 1892 – 18th October 1893). During this visit, the Archduke was conferred with the Most Esteemed Royal Family Order of Johor (introduced by the Sultan Abu Bakar in 1886), as attested by a certificate dated to 1894, and an incomplete set of insignia of the Order stored in the collection of the National Museum.

Keywords: The Most Esteemed Royal Family Order of Johor; Franz Ferdinand d'Este; Abu Bakar; Johor Sultanate

Úvod

Směrování faleristiky od sběratelského oboru k pomocné vědě historické, u nás započaté především dílem Václava A. Měříčky, lze sledovat v několika rovinách, v nichž nezanedbatelnou roli hrají řády a vyznamenání spjaté s konkrétními historickými osobnostmi. Bezesporu významným pramenem historického poznání je tak rozsáhlý konvolut nositelných dekorací z vlastnictví arcivévody Františka Ferdinanda d'Este (1863–1914), který od roku 1962 spravuje numismatické oddělení Národního muzea.

Soubory spjaté s osobou následníka habsburského trůnu jsou v Národním muzeu uloženy vlastně dva, oba původem ze zámku Konopiště. Dostaly se do muzejních sbírek odlišnými cestami, každý z nich pak „vypráví“ odlišný příběh. První, rozsahem menší, ale pro svého nositele bezesporu významnější, tvoří dekorace domácí, rakouské, odrážející především tu skutečnost, že František Ferdinand byl rakouským arcivévodou a důstojníkem připravujícím se k převzetí vrchního velení císařské armády. Jde o vyznamenání, která arcivévoda nosil na hrudi až do posledních okamžiků svého života. Vyznamenání, která byla po atentátu v Sarajevu sňata z jeho uniformy a ještě se stopami arcivévodovy krve předána osiřelým dětem, jimž ale nakonec bylo zakázáno si tuto památku na otce z Konopiště odvézt. Tento soubor zachráněný spolu s dalšími cennými předměty před roztavením ve Státní zku-

* Autorský podíl J. Anderleho a M. Lutovského na předloženém příspěvku vznikl za finanční podpory Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace Národní muzeum (DKRVO 2019–2023/11.II.a. 00023272).

šebně kovů spravuje od roku 1963 oddělení starších českých dějin Národního muzea a dnes je vystaven v úvodu stálé expozice *Dějiny 20. století*.

Druhý, rozsáhlejší konvolut obsahující více než padesát dekorací byl do Národního muzea předán koncem roku 1962. Okolnosti nejsou v tomto případě příliš jasné, mělo se tak stát bezprostředně po ukončení první souborné faleristické výstavy u nás, která se pod názvem *Mince, medaile a řády ve službách společnosti* konala v pražské Loreť.¹ Předměty byly údajně předány z Ministerstva zahraničních věcí ČSSR; není ovšem zřejmé, jak se řády původně uložené na Konopišti ocitly v Černínském paláci.² Vedle několika starobylých dekorací z dědictví modenské větve Rakouských-Este a řádů náležejících nejspíše arcivévodovi Karlu Ludvíkovi patřila velká část souboru přímo jeho synovi, Františku Ferdinandovi. Jde o řády udělené vysoce postavenému členu habsburského Arcidomu a od roku 1896 i oficiálnímu následníkovi rakousko-uherského trůnu předními monarchiemi Evropy i světa. Do faleristické literatury uvedl tento velký konvolut dekorací Václav Měříčka ml. pod pojmem „estenské řády“.³

Nutno podotknout, že přes svoji unikátnost jde o soubor značně torzovitý, většina dekorací je nekompletních, část vykazuje silné poškození. Jako u ostatních součástí konopištských sbírek zabavených potomkům Františka Ferdinanda d'Este se tak i v jeho stavu odrážejí peripetie našich dějin 20. století, kdy protihabsburské nálady první i druhé republiky vystřídalo nacistické rabování na sklonku okupace a komunistické rozkrádání v 50. letech.

K zahraničním řádům Františka Ferdinanda

Vedle jedenácti domácích, rakousko-uherských řádů a vyznamenání byl František Ferdinand za svůj život dekorován téměř padesáti vyznamenáními asi tří desítek monarchií.⁴ Z tohoto počtu se jich v našich veřejných sbírkách⁵ dochovalo jen asi

¹ K výstavě *Čejka 1997*, s. 57–60; k otázce předání předmětů do sbírek Národního muzea stručně *Měříčka ml. 1968*.

² Nelze vyloučit, že se část předmětů z rozsáhlého nacistického rabování Konopiště nevrátila po válce zpět do zámeckých sbírek, ale jak byla postupně vracena ze spojeneckých okupačních zón v Rakousku, zůstala uložena na Ministerstvu zahraničních věcí ČSSR. Cestu řádů a dekorací přes Černínský palác může dokládat i přítomnost dvou etujů s nejvyššími třídami Řádu slovenského kříže, které byly součástí předaného konvolutu a patřily nejspíše do majetku K. H. Franka, úřadujícího za války právě z Černínského paláce.

³ *Měříčka ml. 1968*.

⁴ Přehledně *Chramosta 1997; Aichelburg 2014*, Band 3, s. 797–799.

⁵ Při snaze dopátrat se dochovaných řádů Františka Ferdinanda se ukázalo, že sbírky Národního muzea hrají v tomto ohledu zcela zásadní roli. Vojenský historický ústav sice spravuje rozsáhlou sbírku arcivévodových uniforem, nedisponuje ovšem žádnými jeho vyznamenáními. V expozici Národního památkového ústavu na Konopišti a v tamějších zámeckých depozitářích se sice dochovaly necelé dvě desítky dekorací, část z nich ale s jistotou arcivévodovi nepatřila, část může maximálně představovat druhé či „náhradní“ exempláře jeho rakouských vyznamenání. Pracovníkům obou uvedených institucí náleží poděkování za poskytnuté informace. V současné sídle potomků Františka Ferdinanda, na zámku Artstetten v Dolních Rakousích, je sice vystaveno několik vysokých řádů, jde ovšem o dekorace dámské, z nichž papežský Řád Božího hrobu nejspíše náležel manželce Františka Ferdinanda Žofii vévodkyni z Hohenbergu.

dvacet, bohužel často v nekompletním stavu, což platí i pro Nejvznešenější řád johorské královské rodiny, který je předmětem naší studie. Není sice vyloučeno, že část dekorací mohla být v souladu se stanovami po arcivévodově smrti navracena do řádových kapitul či kanceláří, vzhledem k překotnému vývoji, ústíci záhý po sarajevském atentátu v bezprecedentní válečný konflikt, je to ale méně pravděpodobné. V souboru se kupříkladu dochovala hvězda britského Nejvznešenějšího řádu podvazku, která by se za normálních okolností nepochybně vrátila do Windsoru.

V prostředí panovnických kruhů patřilo udělování řádů k běžné praxi, většinou byly předávány diplomatickou cestou, osobní dekorování je zaznamenáno jen zřídka. Na rozdíl od rakouských vyznamenání nejsou okolnosti ani důvody udělení konkrétních zahraničních řádů Františku Ferdinandovi vždy zcela zjevné, do značné míry šlo o záležitost vysoké diplomacie, často, ale ne vždy související s návštěvou dotyčné země a jejího panovnického domu; nešlo tedy o zásluhy v pravém slova smyslu. Rovněž přesné datum udělení cizího řádu není obvykle známé, udělovací diplomy a dekry se většinou nedochovaly. Určité upřesnění vyplývá jen ze skutečnosti, že přijetí zahraničního vyznamenání podléhalo v Rakousku-Uhersku schválení příslušnými úřady. V případě příslušníků dynastie pak pochopitelně vyžadovalo přímý souhlas císaře Františka Josefa I., suverénního vládce nad osudy všech členů habsburského domu. Až do císařova vyjádření řád *de facto* nebyl ani udělen, první stopou v archivních pramenech je proto až mocnářův písemný souhlas s jeho přijetím a nošením.⁶ Chronologické ukotvení alespoň k příslušnému roku dovolují také dvorní příručky každoročně vydávané pod názvem *Handbuch des Allerhöchsten Hofes und des Hofstaates Seiner k. und k. Apostolischen Majestät*, kde postupně narůstající výčet řádů a vyznamenání byl nedílnou součástí titulatury příslušníků Arcidomu a dvora.

Arcivévodova cesta kolem světa a návštěva sultanátu Johor

Dobrodružná povaha, touha po poznání, ale i lovecká vášeň přivedly Františka Ferdinanda (obr. 1) na počátku 90. let 19. století k rozhodnutí uskutečnit svůj dávný sen a vykonat cestu kolem světa. Přes počáteční odpor Františka Josefa I., který zlomila až přímluva císařovny Alžběty, ji započal v Terstu 15. prosince 1892 na palubě chráněného křižníku rakouského válečného námořnictva S. M. S. Kaiserin Elisabeth a ukončil 18. října následujícího roku návratem do Vídně. Navštívil postupně Indii, kolonie jihovýchodní Asie, dále Austrálii, Čínu a Japonsko, kde opustil loď rakouského námořnictva a na palubě kanadského parníku doplul do Kanady, procestoval sever Spojených států a z New Yorku jej francouzská loď převezla zpátky do Evropy. Průběh cesty si František Ferdinand pečlivě zaznamenával a jeho obsáhlý deník vyšel poměrně záhy ve dvou svazcích knižně.⁷

⁶ Zcela výjimečný přehled o životě, smrti i odkazu Františka Ferdinanda d'Este s výtahy ze všech dostupných archivních i jiných pramenů přináší monumentální třísvazkové dílo Wladimira hraběte Aichelburga; viz *Aichelburg 2014*.

⁷ *Franz Ferdinand 1895; Franz Ferdinand 1896*; novější vydání jsou výrazně krácena.

Obr. 1. Arcivévoda František Ferdinand d'Este s Řádem zlatého rouna a oběma rakouskými dekoracemi vztahujícími se k jeho cestě kolem světa – hvězdou velkokříže Královského uherského řádu sv. Štěpána a Pamětní medailí na mořskou plavbu 1892–1893.

Hned po návratu, 27. října 1893, odsouhlasil císař Františku Ferdinandovi přijetí a nošení japonského Nejvyššího řádu chryzantémy, který arcivévoda obdržel od japonského císaře Mucuhita v době své návštěvy v Tokiu,⁸ úspěšné vykonání cesty kolem světa ohodnotil pak František Josef I. udělením nejvyššího rakouského státního nevojenského vyznamenání, velkokříže Královského uherského řádu sv. Štěpána 9. listopadu 1893. S arcivévodovou cestou souvisí i o dva dny později udělená Pamětní medaile na mořskou plavbu 1892–1893, kterou následně obdrželi i všichni další účastníci plavby křižníku Kaiserin Elisabeth, který se v prosinci 1893 vrátil do přístavu v Pule. K těmto třem dekoracím přímo spjatým s cestou kolem světa lze nově s jistotou přiřadit i Nejvznešenější řád johorské královské rodiny udělený Františku Ferdinandovi vládcem malajského sultanátu Johor Abu Bakarem. Kolem udělení johorského řádu panují v dosavadní literatuře určité pochyby a nesrovnalosti. Nedochoval se totiž císařův schvalující dopis a ve dvorní příručce se řád v titulatuře Františka Ferdinanda objevuje až v roce 1905, navíc zaměněný za jinou, nižší johorskou dekoraci. Na základě tohoto mylného údaje je proto Františku Ferdinandovi ve všech dosavadních publikovaných materiálech i internetových zdrojích přisuzován Řád johorské koruny.⁹

⁸ Lutovský – Anderle 2021. Přestože se František Ferdinand o návštěvě japonského císařského dvora podrobně rozepsal, o udělení řádu v deníku žádnou zmínku nenajdeme. Tento akt kodifikoval až souhlas Františka Josefa I.

⁹ Großkordon des Ordens der Krone von Johore zmiňuje poprvé *Handbuch des Allerhöchsten Hofes und des Hofstaates Seiner k. und k. Apostolischen Majestät für 1905*, s. 2.

Arcivévoda měl původně v úmyslu strávit u sultána v Johoru několik dní a využít jak jeho vyhlášenou pohostinnost, tak jeho lovecké revíry. Při kotvení v Singapuru byl však belgickým generálním konzulem (zastupujícím nepřítomného konzula rakouského) upozorněn nejen na nepříznivou loveckou sezónu, ale především na nepřítomnost samotného Abu Bakara, který nedávno odcestoval do Evropy, mimo jiné do Karlových Varů. Návštěva sultanátu se nakonec odbyla v jediném dni, 7. dubna 1893. Průvodcem a hostitelem Františka Ferdinanda byl nově ustanovený následník johorského trůnu, Abu Bakarův syn Ibrahim. Po opulentní snídani následoval vcelku neúspěšný lov a závěr návštěvy byl vyhrazen slavnostní večeří v paláci, kde došlo i na setkání s premiérem, zastupujícím nepřítomného panovníka. Arcivévodovy deníkové zápisky jsou barvitě a podrobně, takže kromě obsáhlého popisu sultanátu víme, že jej uchvátila johorská příroda stejně jako tamější kulinářské lahůdky i sultánova rezidence a že plánovaný lov zhatila bouře a celé hodiny trvající liják. Po rozloučení s princem, premiérem a dalšími představiteli sultanátu navštívil František Ferdinand ještě čínské kasino spojené s opiovým doupětem, a přestože byl zapřísáhlým odpůrcem hazardních her, vrátil se na palubu v nádherné tropické noci lehčí o pár dolarů.¹⁰ V dopise otci pak ještě zmiňuje, že díky návštěvě Johoru významně obohatil svoji etnografickou sbírku.¹¹

Mezi „estenskými řády“ se v Národním muzeu dochovala etuje s torzem I. třídy (velkovelitele) Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny (obr. 2),¹² obsahující navíc dekret, který udělení tohoto nejvyššího johorského vyznamenání Františku Ferdinandovi datuje k roku 1894 (viz dále).¹³ Lze se tedy oprávněně domnívat, že udělení řádu souviselo s arcivévodovou návštěvou v Johoru v dubnu předchozího roku; roční zpoždění je vysvětlitelné sultánovou tehdejší osobní nepřítomností. Důvodem k udělení nebyla ale patrně pouze ona letmá návštěva sultanátu, ale i vztah sultána k habsburskému domu a evropským monarchiím vůbec – ostatně právě v době, kdy František Ferdinand cestoval po jihovýchodní Asii, obdržel Abu Bakar osobně od rakouského císaře velkokříž Řádu Františka Josefa.

Udělení johorského řádu Františku Ferdinandovi v roce 1894 proběhlo bezesporu diplomatickou cestou, ovšem o příčinách, pro které byl řád zmíněn v materiálech dvora až po dlouhých jedenácti letech a pod jiným názvem, se můžeme pouze dohadovat. Určitou roli mohl samozřejmě hrát jazyk a písmo dekretu. S natolik „exotickou“ dekorací si patrně nevěděla rady ani na nejrůznější vyznamenání náležitě uvyklá rakouská byrokracie. Jen málo pravděpodobným vysvětlením by mohlo být postupné udělení obou johorských řádů. V tom případě by o dochovaném Nejvznešenějším řádu královské rodiny chyběly jakékoli záznamy a udělení v souboru nedochovaného Řádu johorské koruny by zaznamenávala pouze dvorní příručka.

¹⁰ *Franz Ferdinand 1895*, s. 430–436.

¹¹ *Aichelburg 2014*, Band 1, s. 531 (8. 4. 1893).

¹² Fotografie této hvězdy a klenotu na velkostiha byla poprvé publikována (bez detailnějšího popisu) V. Měřičkou jako velkokříž Záslužného řádu sultanátu Johor (Verdienstorden des Sultanats Johore: Großkreuz); viz *Měřička 1966*, obr. 186.

¹³ Dochovala se etuje, velkostiha s klenotem, hvězda a dvě mašle k uchycení kolany. Samotná kolana bohužel chybí.

Nejvznešenější řád johorské královské rodiny

Nejvznešenější řád johorské královské rodiny (Darjah Kerabat Johor Yang Amat Dihormati), založen roku 1886 sultánem Abu Bakarem, nositel František Ferdinand d'Este (Národní muzeum, inv. č. H5-15615).

Etuje o rozměrech 41 × 34 cm a výšce 9,2 cm je potažena tmavě modrým sametem. Vnější plochu víka zdobí zlacené kování: uprostřed koruna sultanátu Johor s překříženým mečem a krisem ovázanými páskou s nápisem *Kepada Allah Berserah*

Obr. 2. Dochované součásti Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny z vlastnictví Františka Ferdinanda d'Este uloženého ve sbírce Národního muzea (foto A. Kumstátová).

Obr. 3. Etuje Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny, pohled shora (foto A. Kumstátová).

Obr. 4. Etuje Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny s dochovanými součástmi řádu (foto A. Kumstátová).

(Podrobte se Alláhovi), vše obepíná do kruhu stočený opasek, a v každém rohu víka pěticípá hvězda v půlměsíci. Na pravém boku se zachovala nálepka s číslem 46, pravděpodobně se jedná o číslo v rámci inventáře zámku Konopiště. Klíčovou díрку kryje profilovaný štítek, zámek značí nápis SECURE LEVER. Uvnitř uprostřed nese víko vyložené modrým hedvábím znak sultanátu Johor. Pod vyjímatelným středním oválem s vybráním na uložení klenotu a hvězdy se nachází prostor pro uložení šerpy a dvou mašlí určených k zachycení kolany na ramenou nositele. Vyvýšený střed s profilovaným okrajem původně obepínal nedochovaný řádový řetěz s klenotem (obr. 3 a 4).

Řádová devíticípá hvězda, vyrobená ze stříbra o rozměru 88,5 mm, průměru středového medailonu 51,1 mm (bez opasku 39,5 mm), a váže 78,7 g, má složené cípy z jehlanovitých paprsků. Středový bíle smaltovaný medailon nese uprostřed nahoře korunu sultanátu Johor. Pod korunou ruce drží překřížený meč (zprava) a kris (zleva), oba s bíle smaltovanými čepelemi. Ostří, žlábký zbrání i ruce jsou zlaté. Hroty směřují k rohům stoupajícího zlatého půlměsíce s červeným nápisem v písmu jawi *Kepada Allah Berserah* (Podrobte se Alláhovi). Vše obepíná červeně smaltovaný pás se zlaceným kováním a dvěma květy dělicími znaky řádového hesla v písmu jawi *Muafakat itu berkat* (Svornost je požehnání). Připínací jehlice na rubu probíhá svisle. Uprostřed nahoře je vyryto značení firmy J. W. BENSON. / 25. OLD BOND ST. / LONDON. W. (obr. 5).

Obr. 5. Řádová hvězda I. třídy Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny, avers a revers (foto Abalon s.r.o.).

Klenot určený k zavěšení na řádovou stuhu tvoří devíticípá hvězda vyrobená ze stříbra o rozměru na vodorovné ose 61,5 mm, svislé ose včetně závěsu 81,7 mm, průměru středového medailonu 30 mm, a váže 39,3 g. Cípy se skládají z jehla-

novitých paprsků. Zlatý středový medailon nese uprostřed nahoře červenými stylizovanými znaky napsané jméno zakladatele řádu sultána Abu Bakara. Překřížený meč (zprava) a kris (zleva) pod znaky mají bílé smaltované čepele se zlatými žlábkami. Hroty se dotýkají rohů stoupajícího půlměsíce, který nese v červeném písmu jawi řádové heslo *Muafakat itu berkat* (Svornost je požehnání). Okraj medailonu zdobí perlovec. Hvězdu převyšuje zlatá pěticípá hvězda mezi rohy stoupajícího půlměsíce a červeně smaltovaná páska s nápisem vyvedeným zlatým písmem jawi *Kepada Allah Berserah* (Podrobte se Alláhuvi). Na rubní straně medailonu je nahoře vyryto značení firmy J. W. BENSON. / 25. OLD BOND ST. / LONDON. (obr. 6).¹⁴ Žlutá řádová šerpa široká 88 mm má pod mašlí zavírací očko na přichycení klenotu.

Obr. 6. Klenot I. třídy Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny, avers a revers (foto Abalon s.r.o.).

¹⁴ Samuel Suckley Benson a James William Benson založili v roce 1847 (1849) společnost S. S. & J. W. Benson. Bratři vyvíjeli a vyráběli vědecké přístroje, hodiny a hodinky a věnovali se zlatnictví a stříbrnictví. V roce 1855 se společnost rozpadla. J. W. Benson pokračoval v práci a stal se oficiálním výrobcem hodin a hodinek pro britskou admiraltu a získal i mnoho zakázek pro britskou královskou rodinu i další přední vládnoucí dvory, včetně sultanátu Johor. J. W. Benson zemřel v roce 1878 a jeho firmu převzali synové. Během druhé světové války byla firemní továrna zcela vybombardovaná. Společnost ukončila výrobu a dále se věnovala pouze prodeji.

Obr. 7. Dnešní podoba kompletních insignií I. třídy Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny s kolanou.

Kolana se do sbírek Národního muzea nedostala, lze ji tedy popsat pouze obecně (kompletní řád i s kolanou v podobě, v jaké je dnes udělován, zachycuje obr. 7). Je tvořena střídajícími se dvěma druhy článků – stylizovanými znaky jména zakladatele řádu sultána Abu Bakara a korunou sultanátu Johor nesenou překříženým mečem (zprava) a krisem (zleva), které obepíná červená páska s nápisem *Allah Berserah* (Podrobně se Alláhovi). Na kolaně zavěšený klenot tvoří znak sultanátu Johor, na bílém poli pěticípá hvězda mezi rohy stoupajícího půlměsíce, okolo čtyři pěticípé hvězdy, vše zlaté, nahoře nesoucí korunu sultanátu. Vpravo znak doprovází standarda sultána, v bílém poli uprostřed modrý ubývající měsíc a devíticípá hvězda, vlevo státní standarda, v modrém poli červený kanton s bílým ubývajícím měsícem a pěticípou hvězdou. Dole klenot doplňují ratolesti a červená páska s řádovým heslem *Muafakat itu berkat* (Svornost je požehnání).

Dekret (obr. 8) je ze silnějšího papíru a má rozměry 31 × 46 cm; jeho text je následující:¹⁵

Chvála Bohu a pánu veškerenstva, a požehnání a mír našemu pánu Muhammadovi a jeho potomkům a druhům ve spolek.

Ten, který věří v Boha, Abu Bakar, syn zesnulého Ibrahima, sultán království a všech území pod správou krále, uděluje Nejvznešenější řád královské rodiny.

Z důvodu našeho potěšení a upřímnosti si přejeme ukázat náš láskyplný postoj vůči našemu příteli, císařské a královské výsosti, arcivévodovi Františku Ferdinandovi Rakouskému-Este, a (proto) jsme s vlastním potěšením a právem ve jménu vlády rozhodli udělit našemu vznešenému příteli tuto listinu, která z něj činí čestného člena Nejvznešenějšího řádu královské rodiny.

Doufejme, že Bůh Stvořitel, Milostivý dopřeje našemu příteli dlouhověkost, štědrost a potěšení z tohoto světa až po onen svět a radost z práv daných tímto postavením a hodností.

Tak se stalo v Johor Baharu dvacátého dne měsíce Syaëban roku tisíc tři sta jedenáct 1311 po Muhammadovi, kéž mu Bůh dopřeje mír a požehnání, který odpovídá roku 1894 křesťanského kalendáře.

Pečeť Nejvznešenějšího řádu královské rodiny

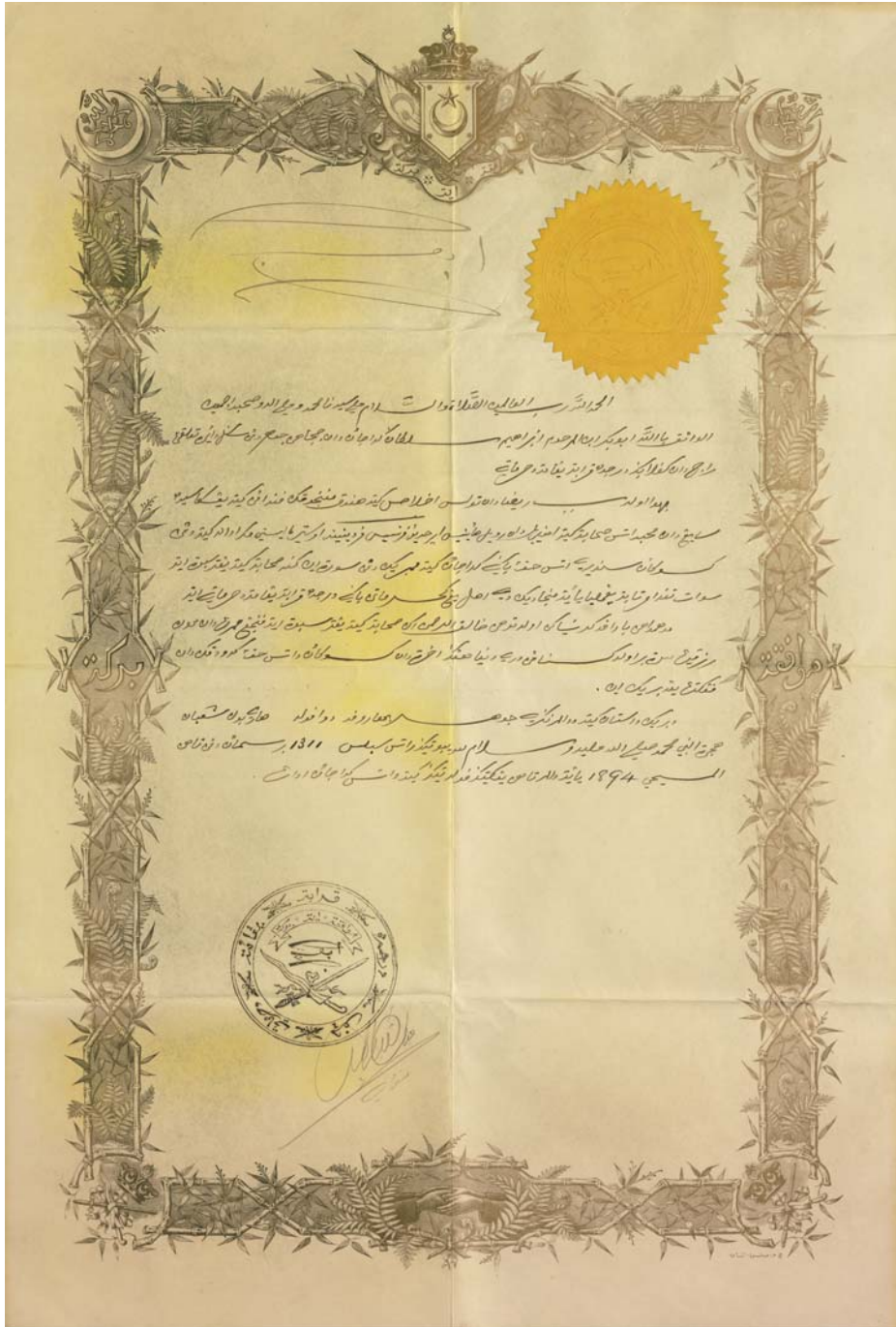
Abu Bakar

Tento dekret je sepsán, stejně jako by byly všechny úřední dokumenty v malajském světě té doby, v arabo-malajském písmu zvaném *jawi* (vyslov: džawi).¹⁶ Stará malajština byla původně psaná autochtonním systémem zvaným *rencong*. S nástupem indianizace malajsko-indonéského souostroví od 2. století našeho letopočtu se postupně ujalo jihoindické alfasylabické písmo *pallava*, ovšem s příchodem islámu na Malajský poloostrov ve 14. a především 15. století bylo zavedeno právě *jawi*. Arabský skript ovšem postrádá mnohé hlásky existující v malajštině, například: -p-, -č-, -ng- nebo -ň-, proto bylo nutné doplnit je modifikací existujících arabských souhlásek, například přidáním jedné nebo více teček nad nebo pod zvolené existující písmeno.

Arabo-malajské písmo se dlouho používalo nejen na území dnešní Malajsie, ale také Bruneje, Indonésie, jižního Thajska a jižních Filipín, kde všude malajština byla jazykem mezinárodního obchodu a diplomacie; během staletí se z ní stala jednoznačná *lingua franca* ostrovní jihovýchodní Asie. Od použití *jawi* se od konce 19. století postupně ustupovalo pod vlivem britských a nizozemských kolonizátorů, kteří prosazovali – a povětšinou prosadili – latinku (malajsky označovanou výrazem *rumi*, tedy „římský“), a proto se dnes malajština v Malajsii, resp. indonéština v sousední Indonésii, která z malajštiny vzešla, píše latinkou. V jižním Thajsku, kde tamější muslimská komunita hovoří dialektem malajštiny, se však tento jazyk dosud zapisuje výhradně v *jawi*. *Jawi* se také používá ve veřejných nápisech v některých státech severní Malajsie, po boku latinky, například v Kelantanu či Terengganu.

¹⁵ Překlad T. Petru.

¹⁶ Písmeno -j- se v malajštině vyslovuje jako -dž-, tudíž Johor vyslovujeme jako [džohor] apod.

Obr. 8. Dekret k udělení Nejvznešenějšího řádu johorské královské rodiny Františku Ferdinandovi d'Este z roku 1894.

Nejvznešenější řád johorské královské rodiny byl založen 31. července 1886 sultánem Abu Bakarem, a to ve dvou třídách: velkovelitel (kolana, klenot I. třídy na velkostuže a hvězda I. třídy) a velitel (klenot II. třídy na velkostuže a hvězda II. třídy). V jeho podobě se spojují islámské prvky s britskými. Koruna sultanátu, zobrazená na řádové hvězdě i na etuji, nezapře inspiraci v Koruně svatého Edvarda. Pás s přezkou obepínající střed řádové hvězdy představuje pak zřetelnou reminiscenci na Nejvznešenější řád podvazku. Jde o projev přihlášení se k historickému a kulturnímu vlivu Velké Británie, s níž byl zakladatel řádu sultán Abu Bakar úzce spjat nejenom přátelstvím s královnou Viktorií. Jakožto nejvyšší johorské vyznamenání byl (a v menší obměně dodnes je) řád udělován pouze členům johorské královské rodiny a hlavám spřátelených států či vysoce postaveným členům panovnických domů.

Sultanát Johor a sultán Abu Bakar

Abu Bakar vládl v letech 1862–1895. Patří k nejvýznamnějším postavám novodobých dějin zemí Malajského poloostrova 19. století v období vrcholícího britského imperialismu. Je tradičně považován za zakladatele novodobého johorského sultanátu, „otce“ modernizace a obránce nezávislosti své země vystavené britskému koloniálnímu tlaku, jakož i skvělého diplomata, který právě díky svým vyjednávacím schopnostem a znalosti britské mentality a politiky byl schopen odvrátit, tedy alespoň po dobu své vlády a na dalších téměř dvacet let, ovládnutí sultanátu britskou korunou.

Abu Bakar (obr. 9) se narodil patrně roku 1830 v Teluk Belanga v Singapuru, od roku 1819 ovládaném Brity, jako druhý syn malajského aristokrata a pozdějšího

Obr. 9. Sultán Abu Bakar s kolanami a hvězdami obou nejvyšších johorských řádů.

faktického vládce Johoru, *temenggonga* Daenga Ibrahima. Daeng Ibrahim pocházel ze sousedního, etnicky malajského souostroví Riau při pobřeží východní Sumatry (dnes součást Indonésie), jejíž historie a kultura byla dlouhodobě spjata jak se Singapurem, tak Johorem. V době „zlatého věku“ Johoru v 17. století, kdy byl tento sultanát významnou regionální mocností, jeho území zahrnovalo vlastní Johor, Singapur, souostroví Riau a část východní Sumatry (pevninské Riau). Celou tuto oblast lze považovat za kolébkou malajské kultury (*budaya Melayu*), která je dnes politicky rozdělena mezi tři státy – Malajsii, Singapur a Indonésii. Existenci tohoto většího politického útvaru ukončila britská a nizozemská intervence, která znamenala i reálné politické odtržení Johoru od Riau. Formální završení této reality, jakož i přesné rozdělení sfér vlivu přinesla Anglo-holandská (též Londýnská) smlouva z roku 1824, kterou se Britové vzdali oblasti Bengkulu na Sumatře výměnou za Nizozemci ovládanou Melaku (Malakku) na Malajském poloostrově. Do nizozemské sféry se tak postupně dostala celá Sumatra a souostroví Riau, zatímco v britské sféře zůstal Singapur a jižní polovina Malajského poloostrova (tedy Malajsko, dnešní západní Malajsie). Toto posílení britské moci v oblasti znamenalo i postupné oslabování moci johorských sultánů, jež jako faktické vládce země – s britským posvěcením – nahradil níže postavený *temenggong*, v malajských monarchiích obdoba ministra vnitra a vnitřní bezpečnosti a jako autonomní vládce přibližný ekvivalent místokrále či regenta.

Právě tuto pozici zastával v letech 1841–1862 otec pozdějšího sultána Abu Bakara Ibrahim. V roce 1855 se tento hodnostář stal nejmocnějším mužem johorského království, poté co sultán Ali Iskandar Shah, známý též jako Tengku Ali, byl Brity donucen předat mu vládu nad vlastním Johorem.¹⁷ Díky tomuto značnému ústupku si směl ponechat kontrolu nad oblastí Kesang v Muaru, kde vládl až do své smrti v roce 1877, symbolicky označován jako „sultán Muaru“. Tengku Ali, ani jeho syn, princ Tengku Alam, se však s touto potupou nikdy nesmířili.

Politický obrat roku 1855 byl prakticky pouze formálním potvrzením situace, kdy reálnou moc v zemi již delší dobu držel právě *temenggong* Daeng Ibrahim. Tato změna ovšem měla silný symbolický význam, protože tento muž s přijetím vrcholné moci založil novou vladařskou dynastií, jež vzešla z pozice vlivných *temenggongů*, již tehdy předávané z otce na syna.

Když Daeng Ibrahim v roce 1862 zemřel, stal se *temenggongem* právě Abu Bakar, s přízviskem *bin Ibrahim* (syn Ibrahima). Pro více než třicetiletou éru jeho vlády bylo velice formativní období jeho dětství a mládí v Brity ovládaném Singapuru, kde vyrůstal. Mladý Abu Bakar zde ve 40. letech 19. století chodil společně s dalšími potomky malajské aristokratické elity do Keasberry School pro Malajce, která byla vyhlášena tím, že její misionářský zakladatel „nečinil jakékoli ústupky muslimským praktikám svých malajských žáků“.¹⁸ V praxi to vypadalo tak, že mla-

¹⁷ *Makam Sultan Ali: Memorialising the last sultan of the old Johor* [cit. 31. 12. 2021]. Dostupný z: <https://www.freemalaysiatoday.com/category/leisure/2020/07/12/makam-sultan-ali-memorialising-the-last-sultan-of-the-old-johor/>.

¹⁸ *Noor 2005*, s. 51.

dým vyznavačům islámu zde bylo běžně podáváno k jídlu i vepřové a celkově tamější učitelé pranic nedbali na muslimské sensibility mladých šlechticů, bez ohledu na to, z jak významné rodiny pocházeli.¹⁹ Abu Bakar tak jako jinoch zakusil bezohlednou aroganci cizí mocnosti, která systematicky pracovala na úplném ovládnutí nejen Johoru, ale i osmi dalších dědičných malajských monarchií na poloostrově. Na každý pád se díky tomuto vzdělání Abu Bakar naučil skvěle anglicky, poznal britskou společnost, styl vládnutí a pochopil i celkové britské imperiální záměry. Navzdory hrozbě, kterou Britové představovali, se stal anglofilem, který se inspiroval reformami a inovacemi jimi zavedenými v Singapuru a ty poté sám implementoval v rámci modernizačního úsilí ve svém království, odděleném od Singapuru jen dva kilometry širokou úžinou.

Jednou z prvních výzev, jíž musel Abu Bakar čelit po nástupu na pomyslný johorský trůn v roce 1862, byla občanská válka v sousedním Pahangu, která trvala již od roku 1857. Do sporu mezi dvěma bratry ohledně rozdělení moci přibyla ještě hrozba ze strany sesazeného sultána sultanátu Riau-Lingga Mahmuda Muzaffara Shaha, který si rovněž začal činit nárok na pahangský trůn. V případě úspěchu by si odtud jakožto příslušník původní johorské sultánské dynastické linie mohl nárokovat i trůn johorský.²⁰ Prvním státnickým činem Abu Bakara proto bylo vyslání expedičního sboru na pomoc spřátelenému monarchovi Tun Mutahirovi (1857–1863), který zpomalil postup jeho protivníka Wan Ahmada, za nímž stál právě sesazený sultán Muzaffar Shah. Jejich aliance sice nakonec v roce 1863 v konfliktu zvítězila a Wan Ahmad se stal vládcem Pahangu, ovšem pretendent na johorský trůn Muzaffar Shah o rok později zemřel. Hrozba jeho nároku na Johor tak byla zažehnána, nepřátelství Wan Ahmada a tím i Pahangu však přetrvávalo.

Během prvních dvou let své vlády Abu Bakar nadále rozvíjel tzv. systém *kangchu*, socio-ekonomický model komunitní organizace, který v Johoru v 19. století aplikovali čínští osadníci již za vlády Daenga Ibrahima. Systém spočíval v určitém stupni autonomie těchto zemědělců – migrantů první nebo druhé generace původem z jižní Číny, kteří pod patronátem *temenggonga* pěstovali gambir (gambirovník trpký)²¹ a pepř. Za udržení pořádku v čínské komunitě a odvádění výnosů z pěstování těchto profitabilních plodin odpovídali předáci zvaní právě *kangchu* (kang-ču), což lze přeložit jako „pán říčního břehu“, ovšem byli známí i pod povědomým výrazem *kapitan*. Výnosnost tohoto systému byla vysoká a přinesla prosperitu jak samotnému johorskému vládci, tak johorskému sultanátu jako takovému. Byly z něj financovány modernizační projekty jako výstavba železnic a silnic, jakož i implementace právně-administrativního systému, zaváděného dle britského modelu, který *temenggong* dobře znal ze sousedního Singapuru.

¹⁹ Noor 2005, s. 51.

²⁰ Jak bylo vysvětleno výše, do roku 1824 byly Johor a Riau-Lingga součástí jednoho sultanátu, tudíž teoreticky mohl Muzaffarův nárok mít určitou legitimitu.

²¹ Latinsky *uncaria gambir*, liánovitá rostlina využívaná k výrobě barviv a v oblasti jižní a jihovýchodní Asie rovněž známá pro své léčivé účinky při léčbě nevolnosti a průjmu.

Jakožto suverénnímu vládcí své země – samozřejmě v rámci daných okolností – však Abu Bakarovi nekrálovský titul *temenggong* nepřipadal dostatečně prestižní; navíc v zahraničí ho nikdo neznal a neuznával. Díky své diplomatické obratnosti a také přátelství s královnou Viktorií si proto v roce 1868 vymohl povýšení svého statusu a vladařské titulatury. Britý a sultánským dvorem v sousedním Riau byl uznán jako *maharaja*, což byl titul do té doby vyhrazený pouze vládcům tehdy již zaniklého sultanátu Melaka a jeho dědicům.²² I přes tento úspěch na mezinárodním poli a oblíbenost u svých poddaných zůstávala jeho pozice nadále nejistá. Kromě zvyšujícího se britského tlaku oslabovala stabilitu království a jeho postavení *maharaji* také rebelie jiného pretendenta trůnu, prince jménem Tengku Alam, syna posledního sultána Aliho Iskandara, odstaveného v roce v 1855. Nepříznivým faktorem byla i ztráta solidarity a podpory vládců sousedních malajských monarchií, jako byl výše uvedený Pahang,²³ kde se dostal k moci nepřítel Abu Bakarových spojenců.

Abu Bakar si byl překérnosti situace vědom a namísto pasivity zvolil ofenzivu v podobě intenzivní diplomatické kampaně. Současně dobře chápal, že se stupňující se intenzitou britského pronikání do politické a ekonomické situace monarchií Malajského poloostrova ze Singapuru, Melaky a Penangu²⁴ představuje rozvíjení dobrých vztahů se západními spojenci a přijetí evropského životního stylu klíč k politickému úspěchu, zatímco opak by představoval odsun na vedlejší kolej a postupnou prohru. Někteří malajští aristokraté ovšem europeizaci pohrdali a Abu Bakara kvůli tomu odsuzovali, nicméně právě tací obvykle končili v propadlišti dějin.

Na každý pád, samotný *maharaja* se „ve svých zálibách a vkusu“ prakticky stal „anglickým gentlemanem“. Alespoň to o něm napsal jeho přítel, guvernér Ord.²⁵ V souladu s tím Abu Bakar zaváděl britské a další západní inovace i ve svém novém hlavním městě, které přesunul do vzkvétajícího přístavu na březích strategicky položené Johorské úžiny naproti Singapuru a které nazval Johor Bahru (Nový Johor).²⁶ Jeho rezidence, navržená irským architektem v anglo-malajském stylu, nepostrádala žádnou z nejmodernějších evropských vymožeností. Západnímu pozorovateli se podobným způsobem jevil i jeho způsob vládnutí a administrativy. Základem vládnoucí johorské byrokracie se stala elita loajálních a kompetentních Malajců, z nichž většina byla příslušníky tradiční johorsko-riauské aristokracie. Ti v sobě měli optimálně spojovat britské představy o moderním úředníkovi s nejlepšími rysy tradičního malajského vládnutí.²⁷

²² Noor 2005, s. 53.

²³ Noor 2005, s. 52.

²⁴ Tyto tři britské kolonie kolektivně tvořily koloniální útvar Úžinové osady (*Straits Settlements*), založený roku 1826. Později k němu byla připojena území Dinding a Labuan.

²⁵ Andaya – Andaya 2001, s. 155.

²⁶ Andaya – Andaya 2001, s. 155.

²⁷ Andaya – Andaya 2001, s. 155.

V 70. letech 19. století se johorská vláda a byrokracie opírala o četná ministerstva, včetně dobře vedeného ministerstva financí, soudní systém, policejní sbor a několik sekulárních škol. Zatímco například sultán Terengganu na severovýchodě poloostrova zaváděl prvky šariátského práva do místních škol, Abu Bakar od nich záměrně upouštěl, a nikoli jen proto, aby se zavděčil Evropanům. Abu Bakar tak získal reputaci jediného vládce na Malajském poloostrově – z celkových devíti –, který vládne svému státu „v souladu s praxí civilizovaných národů“.²⁸ Paternalismus Britů by už těžko mohl být výmluvnější. Přesto i současní malajsijsí historici jako Abdul Rahman Tang Abdullah vysoce hodnotí Abu Bakarovo modernizační úsilí, které podle něj přispělo k rozvoji malajské kultury v Johoru více než islámské principy a pravidla, se kterými je jinak malajská kultura úzce spjata.²⁹

V rámci diplomatické kampaně, která byla druhým významným faktorem pro udržení nezávislosti země, *maharaja* Abu Bakar navštívil několikrát Británii, přičemž byl se všemi poctami přijat samotnou královnou Viktorií jak v roce 1866, tak v roce 1878. Zvláště první návštěva Anglie byla pro něj i budoucnost Johoru klíčová, jelikož při ní *maharaja* navázal úzké vztahy s britskou královskou rodinou a její nejvyšší představitelkou. To mu koncem roku 1875 zajistilo pozvání do Indie – prostřednictvím generálního guvernéra Bengálska –, aby se účastnil přijetí prince waleského v Indii v následujícím roce. Ten z něj údajně učinil nejváženějšího člena své delegace, což podle *Hikayat Johor* (oficiální Johorská kronika) jen zvýšilo *maharajovu* prestiž u indických knížat. Podle tohoto zdroje princ waleský měl při recepcích na nejvyšší úrovni dekorovat Abu Bakara vysokým britským řádem, ovšem oficiální seznamy tuto informaci bohužel nepotvrzují. Na každý pád je ale nepochybné, že díky očividnému přátelství a úctě ze strany prince waleského, Alberta Edwarda, si johorský vládce získal u indických aristokratů značný respekt.

Abu Bakar v tomto období pokračoval ve své diplomatické kampani po Asii, když v roce 1881 navštívil Jávou, tehdy součást Nizozemské východní Indie, kde byl přijat generálním guvernérem. O dva roky později vykonal slavnou návštěvu Japonska, v rámci možností své doby velmi medializovanou. Přijetí u japonského císaře – a také ministerského předsedy – totiž již tehdy bylo vnímáno jako obrovská pocta a diplomatický úspěch. Po otevření se zahraničnímu obchodu v roce 1854 a poměrně razantních reformách *Meidži* se tato ještě nedávno téměř neznámá země rychle stávala významným aktérem mezinárodně-politického dění, což uznávali jak zprvu neochotní evropští představitelé, tak i asijsí pozorovatelé.³⁰ Při cestě do Japonska *maharaja* také navštívil Saigon, Hong Kong a Šanghaj, kde se setkal se zástupci mezinárodních obchodních a diplomatických kruhů. Johorská kronika bohužel nepodává významnější detaily ohledně této

²⁸ Thio 1967, s. 3.

²⁹ Abdullah 2008, s. 209.

³⁰ Andaya 1977, s. 123.

prestížní návštěvy, nicméně velmi hodnotné umělecké artefakty japonského původu ve sbírkách johorské královské rodiny dokládají přijetí ve velkém stylu.

Další významnou cestu představovala Abu Bakarova třetí plavba do Evropy v roce 1885, kdy se cestou do Británie zastavil na týden v Itálii. Aniž by měl předchozí oficiální pozvání, podařilo se mu setkat se s italským králem Umbertem I., janovským vévodou, a dokonce měl audienci u samotného papeže. Její vyjednání bylo údajně náročnější než setkání s králem, ovšem papežovy tajemníky údajně měla přesvědčit informace o *maharajově* toleranci vůči katolíkům, která se projevovovala povolením výstavby katolických kostelů v Johoru.³¹ Abu Bakar poté odplul do Británie, kde se setkal s ministrem zahraničí. Hlavním účelem jejich setkání mělo být udělení titulu *sultan*, což se Abu Bakarovi podařilo, a od následujícího roku byl tudíž titulován právě tímto označením muslimského vladaře. Jmenování posvětila i samotná královna Viktorie. Dalším cílem vyjednávání malajské delegace bylo přesvědčit relevantní ministerstva, především *Foreign Office*, aby zabránila britské intervenci ve vnitřních záležitostech Johoru.³² Fakt, že i toto se nově jmenovanému sultánovi a jeho diplomatům po několikaměsíčním jednání podařilo, je nutné považovat za velký úspěch, jelikož všechna ostatní malajská království na poloostrově již byla nucena přijmout britského poradce nebo dokonce residenta, který monarchům zásadním způsobem promlouval do mezinárodních vztahů a bezpečnostních otázek.

V roce 1890 se sultán vrátil do Evropy a pobýval dlouhodobě v Německu, kde se kvůli zdravotním problémům měl léčit v tamějších lázních. Do Evropy se vrátil i roku 1893, právě v době, kdy jeho sultanát krátce navštívil rakouský arcivévoda František Ferdinand d'Este. Abu Bakar tou dobou pravděpodobně pobýval dokonce v Čechách, kde se zotavoval v Karlových Varech. Poté navštívil také Vídeň, kde byl přijat samotným císařem Františkem Josefem I.

Jeho následující cesta do Evropy byla již cestou poslední – roku 1895 sultán Abu Bakar bin Ibrahim, který již přijel do Londýna vážně nemocen, nedlouho po svém příjezdu v Británii umírá. Tím se završila jeho bohatě naplněná životní pouť a téměř 33letá éra panování. Během ní vykonal mnoho pro rozvoj své země, byl ne všichni, zvláště konzervativnější Malajci vždy vítali jeho anglofilství a příklon k západní kultuře a inovacím. Současně mnohé dráždil svou extravagancí, kterou se vyznačoval jeho životní styl a okázalé recepce pro zahraniční hosty, ať už šlo o evropskou aristokracii nebo orientální vládce, jako byl například havajský král. Především však Abu Bakar položil johorský sultanát na mapu světa a získal mu mezinárodní uznání, díky čemuž se Johor stal nejdéle nezávislým malajským královstvím, jež bylo nuceno přijmout britského poradce až roku 1914, tedy 19 let po sultánově smrti. Tehdy bylo začleněno mezi tzv. Nefederované malajské státy a postupně se stalo součástí Britského Malajska (*British Malaya*), které existovalo až do roku 1957, kdy Malajska získalo nezávislost.

³¹ Abdullah 2011, s. 9; Candilio – Bressan 2000, s. 46–48.

³² Abdullah 2011, s. 10.

Literatura

- Abdullah, A. R. T. 2008*: Modernization or Westernization of Johor under Abu Bakar. In: *Intellectual Discourse* 2008/2, s. 209–231.
- Abdullah, A. R. T. 2011*: Sultan Abu Bakar's Foreign Guests and Travels Abroad, 1860s–1895: Fact and Fiction in Early Malay Historical Accounts. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 2011/1, s. 1–22.
- Aichelburg, W. 2014*: Erzherzog Franz Ferdinand von Österreich-Este 1863–1914. Notizen zu einem ungewöhnlichen Tagebuch eines außergewöhnlichen Lebens. *Europas Weg zur Apokalypse*. Band 1–3. Wien.
- Andaya, B. W. 1977*: From Rūm to Tokyo: The Search for Anticolonial Allies by the Rulers of Riau, 1899–1914. *Indonesia* 1977/2, s. 123–156.
- Andaya, B. W. – Andaya, L. Y. 2001*: *A History of Malaysia*. Basingstoke.
- Candillo, A. – Bressan, L. 2000*: Sultan Abu Bakar of Johore's Visit to the Italian King and the Pope in 1885. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 2000/1, s. 43–53.
- Čejka, Z. 1997*: *Historie České společnosti přátel drobné plastiky (1937–1997)*. Praha.
- Franz Ferdinand Österreich-Este 1895*: *Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892–1893*. Erster Band. Wien.
- Franz Ferdinand Österreich-Este 1896*: *Tagebuch meiner Reise um die Erde 1892–1893*. Zweiter Band. Wien.
- Handbuch des Allerhöchsten Hofes und des Hofstaates Seiner k. und k. Apostolischen Majestät für 1905*. Wien.
- Chramosta, J. 1997*: František Ferdinand d'Este a jeho vyznamenání. *Drobná plastika* 1997/1, s. 32–36.
- Lutovský, M. – Anderle, J. 2021*: Nejvyšší řád chryzantémy Františka Ferdinanda d'Este. *Signum – Nová řada* 3, s. 117–121.
- Měřička, V. 1966*: *Orden und Auszeichnungen*. Praha.
- Měřička ml., V. 1968*: Význačný soubor estenských řádů. *Drobná plastika* 1968/1, s. 15–18.
- Noor, F. A. 2005*: *The Other Malaysia. Writings on Malaysia's Subaltern History*. Kuala Lumpur.
- Thio, E. 1967*: British Policy towards Johore: From Advice to Control. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society* 1967/1, s. 1–41.

Internetové zdroje

- Makam Sultan Ali: Memorialising the last sultan of the old Johor* [cit. 31. 12. 2021].
Dostupný z: <https://www.freemalaysiatoday.com/category/leisure/2020/07/12/makam-sultan-ali-memorialising-the-last-sultan-of-the-old-johor/>

Summary

An Order of the Sultanate of Johor from the Estate of Franz Ferdinand d'Este

The Johore Sultanate in Malaysia became one of the stops on Franz Ferdinand's journey around the world (15th December 1892 – 18th October 1893). During this visit, the Archduke was conferred with the Most Esteemed Royal Family Order of Johor (introduced by the Sultan Abu Bakar in 1886), as attested by a certificate dated to 1894, and an in-

complete set of insignia of the Order which have survived in the collection of the National Museum. The article summarizes the information on the Order as well as about the personality of Sultan Abu Bakar, and his country. Since the current literature is not consistent about the granting of this Order, the dated certificate provides an important contribution to our knowledge on this subject.

Mgr. Jakub Anderle
Národní muzeum
Historické muzeum, numismatické oddělení
Vinohradská 1
110 00 Praha 1
jakub.anderle@nm.cz

PhDr. Michal Lutovský
Ústav archeologické památkové péče středních Čech
Nad Olšínami 448/3
100 00 Praha 10
m.lutovsky@seznam.cz

PhDr. Tomáš Petrů, Ph.D.
Orientální ústav AV ČR
Pod Vodárenskou věží 1143
182 00 Praha 8
petru@orient.cas.cz